

במדבר

מנין בני ישראל

הקדמה

בפרקים א'-ב' עוסקת התורה במנין בני ישראל במדבר.
יש לשאול שאלות רבות על המנין:

השאלות

1. מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל?
2. מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל לפי השבטים?
3. מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל דווקא מגיל עשרים?
4. מדוע ציוה ד' שמשה ואהרן והנשיאים ימנו את בני ישראל?
5. כיצד המספרים היו תמיד עגולים, בכפולות של מאה, ופעם אחת בחמישים?
6. מדוע ציוה ד' לא למנות את הלויים?
7. מדוע בפרק ב' חוזרת התורה על מנין כל שבט?
8. מדוע בפרק ב' יש מנין נוסף לפי הדגלים, מלבד המנין לפי השבטים?
9. מדוע בפרק ב' חוזרת התורה על מנין כל העם?

א. תשובה לרוב השאלות: המנין כהכנה למלחמה

התשובה לרוב השאלות רמוזה בפסוקים הראשונים בפרק א'. כך נאמר שם:
ב. "שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם, במספר שמות, כל זכר לגלגלתם.
ג. מבן עשרים שנה ומעלה, כל יצא צבא בישראל, תפקדו אתם לצבאתם, אתה ואהרן".

כלומר: המנין הוא לדעת את מנין החילים היוצאים לצבא!¹

¹ יש להעיר מפסוק זה על מה שכתב רש"י בפרשת דברים (א, ח): "באו ורשו - אין מערער בדבר ואינכם צריכים למלחמה, אילו לא שלחו מרגלים לא היו צריכים לכלי זיין". לפי דבריו עולה לכאורה שהמנין לא היה לשם מלחמה! אבל יש לומר שאף על פי כן היו צריכים להתכונן למלחמה בדרך הטבע, כמו שיתבאר בסמוך.

על פי זה הסביר רש"י (א, ג): "כל יצא צבא - מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים". בדבריו אלו ענה רש"י על השאלה השלישית - מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל דווקא מגיל עשרים.

הרשב"ם (א, ב) הרחיב יותר וכתב: "שאו את ראש כל עדת - לפי שמעתה צריכים לבוא לארץ ישראל, ובני עשרים ראויים לצאת בצבא המלחמה. שהרי בעשרים בחודש השני הזה נעלה הענן, כדכתיב בפרשת בהעלותך (י, יא-יב), וכתביב שם: 'נסעים אנחנו אל המקום וגו' (שם, כט), ולכך ציוה הקב"ה בתחילת חודש זה למנות".

בדבריו אלו ענה הרשב"ם על השאלה הראשונה והשלישית - מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל, ומדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל דווקא מגיל עשרים.

הרשב"ם הוסיף גם להסביר מדוע דווקא עכשיו נצטוו על המנין! הרמב"ן (א, מה) הרחיב יותר וכתב: "ויתכן שנאמר עוד, כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה. כי עתה היו מזומנים להיכנס לארץ, ולבוא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן, ועם השאר כולם, כמו שאמר: 'נסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' (להלן י, כט), והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה [בכללו], וכן מספר כל שבט ושבט, ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה. כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף. וזה טעם יכל יוצא צבא בישראל, כי המנין מפני צבא המלחמה".²

הרמב"ן ענה גם על השאלה השנייה - מדוע ציוה ד' למנות את ישראל לפי השבטים - משום שאלו הן האוגדות הלוחמות.

כמו כן ניתן לענות על פי דבריו על השאלה החמישית - כיצד המנין היה תמיד לפי מאות או לפי חמישים - אלו הם סדרי הגודל של האוגדות הלוחמות, ולכן התורה עיגלה את המספרים למאה ולחמישים.³

² עיין ברבנו בחיי בפרשת פינחס (במדבר כו, נא) שכתב: "שש מאות אלף ואלף שבע מאות ושלושים - דע כי המספר הזה, גם אותו שבמדבר סיני שעלו: 'שש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמישים', לא נכלל בו כל ישראל... שהרי ישראל לא נמנו כאן וכאן אלא: 'מבן עשרים שנה ומעלה, כל יוצא צבא בישראל', ובודאי היו בישראל אותם שהם מבן עשרים שנה ולמטה, ושהם מבן עשרים שנה ומעלה כמה זקנים כמה חולים וחלושי הכח, ואינם מן המנין, לפי שלא היו ראויין לצבא, ואינן בכלל יוצאי צבא". ועיין גם בביאור הגר"א ל"סדר עולם" (סוף פרק י"ג) שכתב: "...וזה פירוש הפסוק: 'מבן עשרים שנה ומעלה, כל יוצא צבא בישראל', פירוש: שיהיה דווקא מבן עשרים שנה ומעלה, ויהיה גם כן ראוי לצבא צבא. אבל אם לא היה ראוי לילך במלחמה, אף אם היה מבן עשרים ומעלה, לא יהיה מן הפקודים". ועיין גם במלבי"ם כאן בפסוק ג'.

³ עיין ב"העמק דבר" לנצי"ב כאן א, א, ב"דעת מקרא" במבוא לספר במדבר (פ"ד סעיף 2 תת סעיף 4, עמ' 20) ובסיכום לפרק א.

ועיין גם בספר "דרך שיחה" (דברים שנאמרו על ידי הגאון רבי חיים קנייבסקי שליט"א) שכתב (עמ' תח): "שאלה: במנין השבטים שבתורה אין אף פעם יחידות. איך יתכן שתמיד היה מספר כזה?

כמו כן ניתן לענות על פי דבריו גם על השאלה השביעית השמינית והתשיעית, מדוע התורה חוזרת על המנין של כל שבט, ושל כל דגל, ושל כל העם: כיון שזהו המנין של הצבא, הרי הצבא מחולק ליחידות גדולות, המורכבות מיחידות קטנות יותר. בלשון ימינו: הצבא כולו, הפיקוד והאוגדה.

כמו כן ניתן לענות על פי דבריו גם על השאלה השישית מדוע ציוה ד' לא למנות את הלויים? הם אינם חלק מצבא המלחמה! וכן כתב הרשב"ם (בפסוק מ"ז): "והלויים למטה אבתם לא התפקדו בתוכם - כמו שמפרש והולך: 'אך את מטה לוי לא תפקד' וגו' (פסוק מט), ומפרש הטעם כי לא ילכו בצבא המלחמה, אלא: 'הפקד את הלויים על משכן העדות' וגו' (פסוק נ)"".4

ב. הסבר הרמב"ן לשאלה הרביעית

על השאלה הרביעית, מדוע ציוה ד' שמשה ואהרן והנשיאים ימנו את בני ישראל, כתב הרמב"ן (א, מה): "כי הבא לפני אב הנביאים ואחיו קדוש ד', והוא נודע אליהם בשמו, יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים. כי בא בסוד העם ובכתב בני ישראל, וזכות הרבים במספרם, וכן לכולם זכות במספר שימנו לפני משה ואהרן. כי ישימו עליהם עינם לטובה, יבקשו עליהם רחמים: 'ד' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים' (דברים א, יא), 'ולא ימעיט מספרכם, והשקלים כופר על נפשותיכם'. ובמדבר סיני רבה ראיתי כך: 'במספר שמות לגולגלותם' - אמר לו הקב"ה למנותם בכבוד ובגדולה לכל אחד ואחד. לא תהיה אומר לראש המשפחה: 'כמה במשפחתך?' 'כמה בנים יש לך?' אלא כולהו יהוון עוברים לפניך באימה ובכבוד, ואתה מונה אותם. הדא הוא דכתיב: 'במספר שמות, מבן עשרים שנה ומעלה לגולגלותם' (פסוק יח)".

תשובה: שאלתי פעם את אבא זצ"ל. ואני אמרתי כי מה שפחות מחמישים לא נמנה, ומה שיותר מחמישים נמנה למאה. ולכן בשבט גד בלבד כתוב חמישים, כיון שהיה חמישים בדקדוק מנין אותו. ועיין גמרא קידושין יב ע"א: 'כיון דנפקא להו מפלגא, קרוב אלפים קרי ליה'. ושם קאי אברייטא, וכהאי גוונא יש לומר על המקרא. ובמסכת בכורות (ה ע"א): 'פרטא זוטא לא קחשיב בכרי'. ואבא זצ"ל אמר לי: מספר שכתבה תורה, על כרחך צריך שיהיה המספר, וכך הקב"ה סיבב שיהיה המספר בדיוק".

יש להעיר על הדברים האחרונים ממה שכתב הרא"ש במסכת פסחים (פרק י' סימן מ'): "כן דרך המקרא כשמגיע המנין לסכום עשירית פחות אחת, מונה אותו בחשבון עשירית, ואינו משגיח על חסרון האחד. כיוצא בו: 'כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים' (בראשית מו, כז), וכן 'ארבעים יכנו' (דברים כה, ג)". ועיין שם ב"קרבן נתנאל" אות ג' שדן באריכות בדברי הרא"ש מול דברי הגמרא במסכת בבא בתרא קכג ע"א, ועיין עוד ב"ברכת פרץ" לסטייפילר עמ' עה. עוד על המספרים בתורה עיין בספר "בן מלך" על התורה בראשית א' מאמר פתיחה י'.⁴ על הסברי רש"י לאי מניית הלויים עם בני ישראל, ועל מנינם המיוחד, עיין במאמר "מעלתם של הלויים", בפרשה זו.

ג. הסבר נוסף של רש"י למנין

כתב רש"י בתחילת החומש (א, א): "וידבר, במדבר סיני, באחד לחדש וגו' - מתוך חיבתן לפניו מונה אותם כל שעה: כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן לידע מנין הנותרים, וכשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם⁵. באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד באייר מנאם"⁶.

דברי רש"י אלו עונים רק על השאלה הראשונה: מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל. ואדרבא, מתוך השוואתו את המנין שלנו למנינים הקודמים מתחזקת עוד

⁵ עיין ברבנו בחיי בפרשת פינחס (במדבר כו, נא) ובביאור הגר"א ל"סדר עולם" (סוף פרק י"ג) המובאים לעיל בהערה, ומדברי רש"י כאן נראה שהוא חולק עליהם, שמשמע שכל ישראל מגיל עשרים עד גיל ששים נמנו. וכן נראה גם מרש"י בפסוק ג' שכתב: "כל יצא צבא - מגיד שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים".

⁶ א. עיין ברא"ם שכתב: "באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד באייר מנאן - פירוש: ואל יקשה עליך לומר: אחר שמנין חומש הפקודים היה בעבור ששרתה השכינה בתוכם, למה לא מנאן מיד באחד בניסן ששרתה השכינה בתוכם. כי באחד בניסן שרתה השכינה, ובאחד באייר מנאן, וכאלו מנאן בניסן".

כתב על כך ה"צדה לדרך": "ואני תמה מאד: היאך נחה דעתו בתירוץ זה? והלא סוף סוף הקושיא במקומה עומדת!"

ענה על כך ה"צדה לדרך": "נראה לי ליתן טעם אחר, דלכך לא מנאן תיכף ביום שהוקם המשכן, מפני שלא היה אפשר אז למונאן. כיון שזה המנין היה על ידי משה ואהרן והנשיאים, כמפורש בקרא, וכולם היו טרודים באותו יום בעבודת הקרבנות. מאחר שגם ביום השמיני למילואים, שהוא יום הקמת המשכן, שימש משה והקריב קרבנות ציבור, חוץ מאותם קרבנות שנצטוו בו ביום שהקריב אהרן... וגם נחשון בן עמינדב, שהוא מכלל הנשיאים אשר מנו לישראל, הקריב קרבנו באותו יום שהוקם המשכן, ועשה ביומו יום טוב, והיה אסור לו לעשות מלאכה. ולכך לא מנאן גם אחר יום שהוקם המשכן, מפני שייב נשיאים הקריבו קרבנם ביי"ב יום, וכל אחד עשה ביומו יום טוב, ואסור לעשות מלאכה, כי כך הדין פשוט שכל אדם שמקריב קרבן אסור לעשות מלאכה באותו יום, כמו שפסק הרמב"ם בפ"ו מהלכות מהלכות כלי המקדש. ואחר כך היה חג הפסח שבעת ימים, הרי רובו של חדש יצא בקדושה, לכן לא מנאם בזה החדש כלל" [כעין זה בקיצור כתבו גם ה"מושב זקנים", "יובחרת בחיים" (לרבי חיים פאלאג'י) והמלבי"ם].

הסבר אחר כתב ה"גור אריה": "באחד בניסן הוקם המשכן - ואם תאמר: והלא לא כשבא להשרות שכינתו מנאן, אלא אחר כך, באחד באייר! (קושית הרא"ם).

ויש לומר, כיון דבאחד בניסן הוקם המשכן (שמות מ, יז), כל זמן שלא היה עדיין חודש מזמן שהוקם המשכן לא נקרא שהוא שורה במשכן עם ישראל, כדאמרינן במסכת נדרים (תוספתא פ"ב, הובאה בבבא בתרא ח ע"א): 'נדר מיושבי העיר - אסור בכל מי שדר שם חודש אחד'. ובחודש אחד נקרא דירה, לכן כששרה שכינה ביניהם שלושים יום - מנאם" (כעין זה כתבו גם "ביאורי מהרא"ם" לבעל "יתרומת הדשן" ומהרש"ל ב"יריעות שלמה" כאן).

ב. בספר "דרך שיחה" (הנזכר בהערה לעיל) כתב (עמ' תז-תח): "שאלה: הרי באחד בניסן כשהוקם המשכן כבר שרתה השכינה על ישראל, וכמו שנאמר: 'ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן' (שמות מ, יז), ונאמר שם: 'ויכס הענן את אהל מועד, וכבוד ד' מלא את המשכן' (שם, לד)!"

תשובה: באחד בניסן היתה שכינה במשכן, וכאן שכינה שרתה בבני ישראל, כלשון רש"י: 'להשרות שכינתו עליהם'."

יותר השאלה השניה - מדוע ציוה ד' למנות את בני ישראל לפי השבטים, והשאלה הרביעית - מדוע ציוה ד' שמשה ואהרן והנשיאים ימנו את בני ישראל!
אמנם יש בדבריו תשובה מסוימת על השאלה השביעית מדוע בפרק ב' חוזרת התורה על מנין כל שבט, ועל השאלה התשיעית מדוע בפרק ב' חוזרת התורה על מנין כל העם: כיון שהמנין מבטא את חיבתם של בני ישראל!

סיכום

- א. התשובה לשמונה מתוך תשע השאלות היא: המנין כהכנה למלחמה לכיבוש ארץ ישראל:
1. לכן ציוה ד' למנות את בני ישראל (תשובה לשאלה הראשונה).
 2. לכן ציוה ד' למנות את בני ישראל לפי השבטים (תשובה לשאלה השניה).
 3. לכן ציוה ד' למנות את בני ישראל דווקא מגיל עשרים (תשובה לשאלה השלישית).
 4. לכן המספרים היו תמיד במאות, ופעם אחת בחמישים (תשובה לשאלה החמישית).
 5. לכן לא נמנו הלויים (תשובה לשאלה השישית).
 6. לכן בפרק ב' חוזרת התורה על מנין כל שבט (תשובה לשאלה השביעית).
 7. לכן בפרק ב' יש מנין נוסף לפי הדגלים, מלבד המנין לפי השבטים (תשובה לשאלה השמינית).
 8. לכן בפרק ב' חוזרת התורה על מנין כל העם (תשובה לשאלה התשיעית).

ב. על השאלה הרביעית, מדוע ציוה ד' שמשה ואהרן והנשיאים ימנו את בני ישראל, כתב הרמב"ן: "כי הבא לפני אב הנביאים ואחיו קדוש ד', והוא נודע אליהם בשמו, יהיה לו בדבר הזה זכות וחיים".

- ג. נמצאנו למדים מפרשה זו מספר לימודים חשובים מאד לדורות:
1. ד' אוהב אותנו, ולכן הוא מונה אותנו כל שעה.
 2. אף על פי שד' הבטיח לנו שאם נקיים את המצוות הוא יעשה לנו נסים, בכל אופן ד' מצוה אותנו להתנהג בדרך הטבע, ולא לסמוך על הנס.
 3. כאשר יש צורך למנות, ד' מצוה אותנו לעשות זאת באופן כזה שעם ישראל יזכה להתברך על ידי משה ואהרן.